

נקמת הגמלאים - הרהורים על תוצאות הבחירות המקומיות בטורקיה

מאת פרופ' אפרת אביב

מבט מבס"א, מס' 2,276, 11 באפריל, 2024

תקציר: מאמר זה דן בנסיבות שהובילו לתוצאות הבחירות המקומיות המפתיעות של סוף מרץ 2024. המאמר מנתח את הסיבות לירידת כוחה של מפלגת AKP ואת האתגרים החדשים אשר עומדים לפתחה של המפלגה לאחר בחירות אלה. בין שאר הסיבות שהובילו לכישלונה של המפלגה השלטת אליהן מייחס המאמר, מודגש ההיבט הכלכלי אשר היווה גורם מכריע במספרי ההצבעה הנמוכים יחסית למפלגה השלטת. המאמר מעלה טענה לפיה הגמלאים, סקטור שמקבל חיזוק עם השינויים הדמוגרפיים בטורקיה, שאמנם דובר בו רבות בקמפיין הבחירות של AKP אך הוזנח בשטח, מהווים את הסיבה המרכזית לכישלון AKP בבחירות. המאמר גורס שבעתיד הקרוב והרחוק אי אפשר יהיה להתעלם מזכויות הגמלאים בטורקיה.

ביום ראשון, ה-31 במרץ 2024 התקיימו הבחירות המקומיות בטורקיה. ארדואן (Erdoğan) ציפה למערכת בחירות זו זמן רב בשל היותה משמעותית כל כך וכן כתוצאה מהתקווה והאמונה שתוצאות הבחירות הכלליות יחזרו על עצמן גם בבחירות המקומיות. בחודשים הארוכים שקדמו לבחירות, ארדואן השתמש בכל הדרכים המוכרות להעצמת כוחו: הטבות לגמלאים, קמפיינים מרשימים, נאומים חוצבי להבות, כתישת ישראל והצרת צעדי יריבו. בטוח בהצלחתו מתוצאות הבחירות לפרלמנט ולנשיאות ב-2023, האמין ארדואן בניצחונו גם בבחירות המקומיות, ולא בכדי; ניצחון זה בא לאחר ולמרות משבר כלכלי מתמשך ואינפלציה שעלתה במהירות מסחררת והגיעה הרבה מעבר למספרים הרשמיים שמוסרים השלטונות. ניצחון על רקע זה, יכול היה לסמן לכאורה, את יכולתו הבלתי מעורערת של ארדואן לזכות שוב- והפעם בבחירות המקומיות. במלים אחרות, אם בטורקיה נתנו אמון במפלגתו של ארדואן ובארדואן עצמו לאחר משבר כה חריף, סביר היה להניח שתמיכה זו תמשיך ותבוא לידי ביטוי גם בבחירות המקומיות.

תקווה נוספת שהייתה לארדואן נבעה מהסדק שהתגלע באופוזיציה: בעקבות התבוסה בבחירות הכלליות, קואליציית "[שולחן לששה](#)" התפרקה, כאשר מפלגות האופוזיציה העיקריות, מפלגת העם הרפובליקנית (CHP) והמפלגה הטובה (İYİ Parti) הציגו מועמדים

נפרדים לכל תפקידי ראש העיר.¹ בניגוד אליהם, AKP ושותפתה הראשית מפלגת הפעולה הלאומית (MHP), נכנסו לבחירות בשותפות, שבה הם תמכו במועמדים זה של זה במחוזות מפתח.

בנוסף לכך, היו אלו הבחירות הראשונות בהן התמודד המנהיג החדש של ה-CHP, אוזגור אוזל (Özgür Özel), מקורבו של אמאמאולו (İmamoğlu), אשר קרא תגר בהצלחה על קודמו בתפקיד קיליצי'דראולו (Kılıçdaroğlu) החל מנובמבר 2023. קשה היה לחזות את הצלחת המנהיג החדש בהשוואה לזה שקדם לו וגם ספק זה עודד את ארדואן להאמין בניצחונו.

התוצאות, לפיהן 24 נושאי תפקידים בלבד נבחרו מטעם AKP (ירידה של 15 איש מהבחירות הקודמות) ו-35 מטעם CHP (עליה של 14 מנהיגים מהבחירות הקודמות) תוארו כניצחון "מרהיב" של האופוזיציה, שעל אף שלא יצרה בריתות, הצליחה לשמר את כל ראשי העיר המטרופולינים שלה פרט לאחד (Hatay), תוך ניצחון בארבעה מטרופולינים נוספים (וערים נוספות, חלקן בעלת אופי שמרני-ימני), רק אחד מהם לא נלקח מידי ה-AKP. אם כן, ההישג המשמעותי ביותר של CHP הוא שמירה על כוחה של המפלגה במטרופולינים החשובים כמו איסטנבול- על כך אמר ארדואן לפני כמה שנים שמי שזוכה באיסטנבול זוכה בטורקיה- והבירה אנקרה, שנציגיה (בהתאמה) אמאמאולו ויאבאש (Yavaş), נבחרו מחדש ושינוי דינמיקת הכוח, כאמור, במקומות אחרים. למעשה, הרחבת השפעתה של CHP אל מעבר למעוזי העיר המסורתיים שלה, לאזורים שנחשבו זמן רב למבצרים של ה-AKP כמו בורסה (Bursa), מאניסה (Manisa), אדייאמן (Adiyaman) ועוד, היא ההוכחה החזקה ביותר לגובה ניצחונה. הוכחה נוספת היא העובדה שגם בתוך איסטנבול, שכונות מסורתיות כמו בייאולו (Beyoğlu) עברו לתמוך באמאמאולו. יש לציין, כי שני ראשי הערים הללו (איסטנבול ואנקרה), גם זכו ברוב במועצות המטרופוליניות שלהם, מה שמעניק להם סמכויות רבות יותר מאשר בכהונותיהם הקודמות.

במקרה של אמאמאולו, מדובר בניצחון בעל חשיבות רבה מצד עצמו; ראשית, היריבות בין ארדואן לאמאמאולו, שזכה לפופולריות רבה בתפקידו כראש עיריית איסטנבול, מטרופולין קשוח של כ-16 מיליון איש (לפי מספרים לא רשמיים העיר מאוכלסת הרבה יותר), התחילה עוד לפני הבחירות. אמאמאולו הואשם בכך שכינה את חברי מועצת הבחירות העליונה של טורקיה "שוטים" בהודעה לעיתונות וכתגובה לאחד משני ראשי ה-AKP שכינה אותו בשם זה, וזאת לאחר ש-AKP, ערערה על ההצבעה הראשונית בבחירות המקומיות של שנת 2019 בהן זכה אמאמאולו, אלא שגם בבחירות החוזרות באיסטנבול אמאמאולו ניצח ושב ובפער גדול יותר מהסבב הראשון. אם ערעורו לא יתקבל, אמאמאולו צפוי לעונש מאסר של יותר משנתיים וכן להיות מורחק מכל פעילות פוליטית בהתאם להחלטת בית המשפט. כשמועמד כזה מנצח את המועמד של ארדואן, המשמעות היא אחת: הדיקטטורה כבר לא יכולה לסייע לארדואן מול מנהיג כריזמטי אמיתי. נקודה זו חשובה מאד, שכן, ממשלת טורקיה מחזיקה בכ-90% מכלי התקשורת במדינה, דבר הגורר דומיננטיות שכבר שני עשורים לפחות מטה את השיח הציבורי לטובתה, ומשאירה את האופוזיציה נאבקת לתקשר עם הבוחרים דרך ערוצי מיינסטרים, מצמצמת את זמן המסך של חברי האופוזיציה ולעתים אינה מאפשרת שיח כלל וכלל. בנוסף, החוק הטורקי מאפשר לכלוא עיתונאים ופעילי רשתות חברתיות למשך זמן של עד שלוש שנים בגין שיתוף 'שקר' או מידע 'מטעה'- ענין הנתון לפרשנות, שפועל, כמובן, לרעת האופוזיציה. ולמרות זאת, ניכר כי ההשתקה והסירוס של זכויותיהם של חברי האופוזיציה כבר אינם מועילים. ענין נוסף, אמאמאולו עשוי להיות מועמד לנשיאות של 2028 ועל אף טענתו של ארדואן כי לא ישתתף במערכת בחירות נוספת, הוא עלול למצוא את עצמו מתמודד מול מי שניסה לא מכבר להכניס לכלא. יחד עם זאת, ישנה נקודה נוספת, שמפריעה מאד לארדואן במקרה של אמאמאולו: היה זה ארדואן שהחל את דרכו

¹ בבחירות המקומיות בטורקיה על הבחור להצביע עבור שלושה נושאי תפקידים בעיר מחוז רגילה ועבור חמישה נושאי תפקידים בעיר שנחשבת מטרופולין, כמותם בטורקיה יש 30 מתוך 81 מחוזות. אם כן הבחור מצביע עבור: ראש עיר-מטרופולין, ראש עיריה, חברי מועצת המטרופולין, חברי מועצת העיריה ומוכתרים..

הפוליטית כראש עיריית איסטנבול בעצמו בשנת 1993, תפקיד בו הצליח זכה לאהדה רבה. אין זה מן הנמנע כי סיבות של צרות עין ויריבות אישית היו חלק מהקמפיין נגד אמאמאולו, כפי שגורסים מתנגדי ארדואן.

המקרה של אמאמאולו חשוב במיוחד, גם כיוון שהוא הוכיח שלאחר שנים רבות של שליטת קיליצי'דאראולו ב-CHP, מנהיג צעיר יותר וכריזמטי יכול לסחוף אחריו רבים מה שלא יכול היה לעשות קיליצי'דאראולו. אין זה מן הנמנע, ש-CHP היתה עשויה לזכות בכוח רב יותר מול AKP לו רק היו מתמודדים נוספים כמו אמאמאולו במערכות הבחירות הקודמות. נהוג היה לחשוב שארדואן עונה על ההגדרות התיאורטיות של מנהיג כריזמטי אשר שואב את הצלחתו מביטחון עצמי גבוה במיוחד ומהיכולת התקשורתית הגבוהה שלו. היות ואזרחי טורקיה מצביעים לרוב לפי מנהיג ולא לפי מפלגות או אידיאולוגיות, ניתן אולי לחשוב ששנות הקסם של ארדואן התאפשרו במידה רבה הודות לעובדה שלא הועמדה מולו מנהיגות כריזמטית חזקה שתאתגר את מעמדו. ברגע שזה קורה-המפלגה של ארדואן אכן מוכיחה ירידה.

יחד עם זאת, אובדן הבחירות כרוך לא רק באסטרטגיה של CHP, אלא גם בפיצול הכוח של ארדואן וירידה באחוזי ההצבעה: הצלחתו של הפלג הקיצוני יותר מ-AKP, המיוצג על ידי מפלגת הרווחה החדשה (YRP), מפלגתו האסלאמיסטית של ארבאקן המנוח, מלמדת על אי שביעות רצון של ציבור הבוחרים של ארדואן עצמו. גם הכורדים העדיפו בחלקם להפנות את הקול לנציגי מפלגות אחרות, מה ששוב פגע במפלגה של ארדואן. מעבר לזה, חלה ירידה באחוזי ההצבעה הכלליים, שעמדו רק על 78% לעומת השנים הקודמות. פרשנים גורסים שהנמנעים ברובם הם מתומכי AKP.

למרות זאת, נראה כי הנושא הכלכלי הפעם, הוא שהכריע את הכף והתהייה המלווה בחירות אלה תהיה האם גם בבחירות הכלליות הבאות העם יבוא חשבון עם ממשלת AKP בשל הנושאים הכלכליים. מצד שני, יתכן ודווקא משום שמדובר בבחירות מקומיות שלא מהוות סכנה לשלטון AKP, והיות ואין מדובר בארדואן עצמו אלא בנציגי, ההצבעה הפעם נעשתה מתוך שאיפה ודאגה לשיפור המצב הכלכלי, אך בלי לפגוע ישירות בארדואן. הסתייגות נוספת מהעניין הכלכלי קשורה בהצבעה עבור AKP באזורים מוכי רעידות אדמה כמו גאיזאנטפ (Gaziantep) שעל אף הטענות בדבר טיפול ממשלתי לקוי, נותרו נאמנים לארדואן.

ואיך הבחירות קשורות לגמלאים?

בתקופה שקדמה לבחירות ובמיוחד בימים שלפני כן, ארדואן הפך את נושא הגמלאים לאחד הנושאים המרכזיים בנאומו הבחירות שלו בהזדמנויות שונות תוך הבטחת דיבידנדים ותגמולים לגמלאים. הנושא נתפס כחשוב עד כדי כך שארדואן הכריז על שנת 2024 כ"שנת הגמלאים". מצד שני, המצב הכלכלי הנוכחי השפיע, אולי יותר מכל, על הפנסיונרים כשבין היתר, ירידת הלירה והאינפלציה הגבוהה הפחיתו באופן דרמטי את כוח הקנייה שלהם. בעקבות כך, הממשלה נקטה בצעדים שונים להעלאת רמת החיים של הגמלאים, כמו העלאת סכום קצבאות המינימום החודשיות, הבטחה להשוות את רוב תשלומי הפנסיה עד יולי, הזכות לנסיעה חופשית באוטובוסים ציבוריים ורכבות תחתיות וזכויות אחרות. מהיכן נובעת חשיבות החיזור אחר קולות הגמלאים? בבחירות הנוכחיות הצביעו לראשונה, 1.15 מיליון מצביעים צעירים שאך מלאו להם 18. עם זאת, 2.1 מיליון גמלאים שפרשו מעבודותיהם בשנה שעברה, הצביעו גם כן. במילים אחרות, ישנם יותר מצביעים שיצאו לגמלאות מאשר מצביעים צעירים. הדבר עולה בקנה אחד עם השינויים הדמוגרפים שעוברת טורקיה: בעוד טורקיה שנחשבה עד לא מזמן למדינה "צעירה", בעשור האחרון הדמוגרפיה משתנה: אחוז הקשישים באוכלוסייה הגיע ל 10% מתוך 85 מיליון איש בשנת 2023 והצפי הוא להרחבת שכבת הגמלאים במדינה, מה שיהפוך את תהליך "הזדקנותה" של טורקיה לבלתי הפיך. מכאן נובעת חשיבות הצבעת הגמלאים, המהווים 16 מיליון קולות בקירוב. ואם לא די בכך, טורקיה פותחת את הדלת, עם תיקון חוק הפנסיה האחרון של

2023, לפרישה בגילאים צעירים מאוד עבור סך של 5 מיליון אנשים בתוך עשור, כך שמספר הגמלאים עשוי להגיע ל-20 מיליון לפני 2030. רוב הגמלאים כאמור, מצביעים לנשיא ארדואן. ארדואן מצדו, ניסה לשפר את מצבם הכלכלי של הגמלאים וכך בסדרה של העלאות החל מינואר 2024, הועלתה הקצבה לגמלאים שלוש פעמים, אלא שגם לאחר ההעלאות, גובה הקצבה נותר מתחת לשכר המינימום. הגמלאים קובלים על מגוון עוולות ופגיעות בזכויותיהם, למשל, אם עובדי מדינה מסקטור כלשהו מקבל העלאה במשכורת, אין הדבר משפיע על גמלאי אותו סקטור. חלק מהתסכול הנובע מכך כרוך בעובדה, כי הגמלאים מקבלים שלישי מהשכר שהיו מקבלים בעודם בתפקיד בשל קיצוץ בקצבאותיהם והדרישה היא להעלותה לשני שלישי מהמשכורת המקורית.

נראה כי תופעת הגמלאים הטורקים תהווה נושא קריטי לא רק בבחירות הבאות, אלא גם בעשור הבא של הפוליטיקה הטורקית וארדואן – (כמו גם האופוזיציה) יצטרך להשקיע בגמלאים עוד יותר ממה שהשקיע עד כה, כי ניכר, שלפחות ברמה המקומית, האחרונים, כלל אינם מרוצים מתפקודם של נציגי AKP בעריהם.

עם היוודעות תוצאות הבחירות, שתוארו כ"אסון" עבור המפלגה השלטת, ארדואן הביע צער על תוצאות אלו שניכר כי הפתיעו אותו. בנאומו הראשון לאחר הבחירות אמר, שהוא ומפלגתו ינקטו בצעדים הנדרשים כדי להבין את המסרים שהעבירה האומה הטורקית. הוא הוסיף וסיכם כי "בכל מקום שנפסיד או נקלע לפיגור, נזהה היטב את הסיבות ונתערב כנדרש". השאלה העומדת מאחורי דברים אלה מתייחסת לתהייה האם כישלון זה יגרום לארדואן להיות סמכותני עוד יותר ממה שהיה עד כה במטרה לחזק וביתר שאת את כוחו או שירצה או יאלץ להגמיש עמדות בנושאי דת וחברה. יתכן מאד ואחד הדברים הראשונים שייעשו בעקבות הפסד זה, יהיה תיקון החוקה עליו הצהיר באוקטובר 2022, תיקון שנועד למעשה לבטל את המגבלה החוקתית המונעת מנשיא למלא את התפקיד במשך יותר משתי כהונות. בינתיים, ובעקבות הסרת הוטו מכניסת שבדיה ופינלנד לנאט"ו, הזמן ארדואן, לראשונה מאז מונה ביידן לנשיא, לביקור רשמי במעונו של נשיא ארה"ב, בביקור שנקבע לתשיעי במאי. האם ביקור זה ינחם את ארדואן על תוצאות הבחירות? כרגע כל האפשרויות פתוחות.

פרופ' אפרת אביב היא חוקרת בכירה במרכז בס"א ופרופסור חבר בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן.